

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Heerst Oedipus!? Peter Verstraten, hoogleraar filmkunde, legt in een mooi essay uit dat Sophocles niet de enige is die Oedipus verbeeld heeft. Homerus, Aeschylus, Seneca, Corneille, Voltaire, Anouilh, Cocteau: allemaal maakten ze een eigentijdse Oedipus. En zo ook Harry Mulisch. Mulisch' Oedipus is zelf orakel. Oedipus ontmoet zijn eigen toekomst. En vindt dan ook de klok uit. Heerst Oedipus volgens Verstraten? Ik denk het wel. Oedipus heerst door zelf de tijd te ordenen met een horloge. En heerst Oedipus in de psychiatrie? Filosoof Rick Dolfin voert psychiater Guattari en filosoof Gilles Deleuze op. 'Weg met Oedipus', vinden zij. Guattari vindt dat door theorieën te maken over normaliserende krachten die krachten geïnstitutionaliseerd worden. Dat werkt niet emanciperend. Ik denk dat Oedipus opgenomen in de kliniek van Guattari zou ontdekken dat er noch vaders, noch moeders, noch goden bestaan. In Guattari's kliniek wordt Oedipus politiek bewust. Romanist Sjef Houppermans geeft Oedipus zijn eeuwigheid terug in de literatuur. In een analyse van Robbe-Grille's debuut *Les Gattes*: Een professor doelwit van een terroristische organisatie is vermoord. Een detective moet de moord onderzoeken. De moord is niet geslaagd. De professor heeft het overleefd en maakt van de gelegenheid gebruik te verdwijnen. Maar als hij nog even thuis wat papieren ophaalt, wordt hij door de detective doodgeschoten. Nu moet de detective, als een Oedipus, een moord onderzoeken die hij zelf gepleegd heeft... Heerst Oedipus!? Wie is hier eigenlijk de baas? Het monster van Thebe? De taal waarin ons gevoel uitgedrukt wordt? De koning? Of God? Peter Verstraten en Sjef Houppermans reiken heel veel oplossingen aan...

Binge-watches met Freud

Bespreking van

Peter Verstraten & Sjef Houppermans (red.). (2018). *Oog om oog — Psychoanalyse en tv-series*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant. ISBN 978 90 441 3613 5, 160 pp., € 22,10

ANNAH PLANJER

In de bundel *Oog om oog — Psychoanalyse en tv-series*, verschenen in de reeks Psychoanalyse en Cultuur, bij redacteur Verstraten zelf het spits af met een toegankelijk overzicht van typen series (aan de hand van Umberto Eco). De eerste serie die in mijn eigen binnenwereld een grote rol heeft gespeeld, *Floris*, is te herkennen als 'loop-serie': de personages, ridder Floris en zijn vriend Sindala, blijven onveranderd, iedere aflevering start vanuit dezelfde uitgangspositie en er is nauwelijks een 'oplopende, psychologische curve' over de luttele twaalf afleveringen die series toen (1969) nog besloegen. Een ander type serie is de saga, waarbij de personages ook niet veel ontwikkeling doormaken, maar iedere aflevering met een cliffhanger eindigt (bijvoorbeeld *Dallas*). De series kenmerken zich in beide gevallen door 'een neiging tot herhaalbaarheid'. De kijker van een politiserie als *Derrick* bijvoorbeeld weet dat 'de dader vaak degene is die het minst verdacht leek'.

Maar zo simpel ligt het niet meer in hedendaagse series, is de eerste hoofdlijn in het boek. De kijker is veel meer een puzzelaar geworden in een *mind game*, die het niet louter moet hebben van het opmerken van een cruciaal detail, maar door goed opletten (en geholpen door discussies op internet-fora) doorgrondt welk spel er met het brein van de hoofdpersoon en van hemzelf als kijker gespeeld wordt. Verstraten geeft een tendens aan die rond 1990 zijn beslag kreeg, namelijk de combinatie van terugkerende herkenbare elementen met een toenemende

hang naar complexiteit (met als exemplarisch omslagpunt *Twin Peaks*), zowel in narratieve als psychologische zin. Voorbeelden van narratieve complexiteit zijn verschillende verhaallijnen naast elkaar (waarbij de overkoepelende verhaallijn soms verschillende seizoenen omspant), verschillende tijdlijnen, bovennatuurlijke fenomenen en verwijzingen naar andere series of films. Psychologische complexiteit komt tot uiting in het karakter van de personages, die veelal in ambigue transitie zijn of zich om andere redenen niet lenen voor eenduidige identificatie.

Een voorbeeld hiervan is Nygaard, hoofdperson in de serie *Fargo*, waarvan Verstraten het eerste seizoen bespreekt. Nygaard is slachtoffer en dader tegelijk in een scene waarin je als kijker ›aarzelt tussen horror en humor‹, aldus Verstraten, op het moment dat hij zijn vrouw, die hem tergt met zijn gebrek aan mannelijkheid, met een hamer het hoofd inslaat.

Een ander kenmerk van de mind game is de ›productieve pathologie‹. CIA-agent Carrie Mathison in de serie *Homeland* doorziet tijdens het begin van haar manische psychotische episodes de verbanden in internationale terroristische netwerken. Daarna echter ontglijpen de betekenissen haar. In het ambitieuze hoofdstuk ›Productieve psychoses, psychoanalyse, machine-analyse en het politieke in Homeland‹ analyseert Janna Houwen dit proces van ›wegglippende betekenissen‹ aan de hand van Lacan (door verwerping van Namen-van-Vaders bijvoorbeeld wordt de wereld van *Homeland* ›een wereld zonder stabiele symbolische vaders‹: er is geen blijvende identificatie mogelijk met autoriteitsfiguren als een mentor of een president) en van Lazzarato (de politieke acties en tegenreacties in *Homeland* houden elkaar als onderdelen van een machine draaiende in een loze beweging).

Moderne series draaien om ›het symbolische‹: netwerken en (ongeschreven) regels en processen. Yasco Horsman illustreert dit

onder andere aan de hand van de serie *Sherlock*. In deze serie spelen ›raadsels, puzzels en versleutelde boodschappen die gedecodeerd moeten worden‹ een grote rol. Sherlock deduceert op grond van de ›data‹ (details die hij direct waarneemt in kleding, onder nagels, op de huid) verbanden die leiden tot de oplossing van het raadsel. Empathie, een eigenschap die is ondergebracht bij zijn assistent Watson, blijkt helemaal niet helpend, integendeel. Betekenis is ondergeschikt aan (niet altijd direct zichtbare) algoritmes en protocollen.

De tweede hoofdlijn is de op de achterflap van de bundel beloofde stem van de psychoanalyse in series en wat de psychoanalyticus kan leren van tv-series. Deze stem is nadrukkelijk die van de lacaniaanse psychoanalyse en in vrijwel ieder hoofdstuk prominent aanwezig, met begrippen als *jouissance* (in het hoofdstuk ›Tv-series (kijken) en de doodsdrijf‹ van Jos de Kroon, overigens de enige psychoanalyticus in de bundel), de Naam-van-de-Vader, en de lacaniaanse dimensies van het symbolische, imaginaire en Reële (in *Moord als kunstwerk — Dexter* van Solange Leibovici en *De psycho-topologie van de serie* van Daan Rutten over de notie van ›spel‹ in series als *The Hunger Games*). Voor wie zoals ik niet zo bekend is met de theorie van Lacan zijn delen van de bundel daardoor te ondoorgrondelijk om van te leren.

Naast Lacan klinkt de stem van Freud, wiens begrip het *Unheimliche* (1919) in verschillende bijdragen expliciet aan de orde komt. Sjef Houppermans, in zijn hoofdstuk over *Les Revenants*, benadert de betekenis van *unheimlich* door die te situeren tussen het Franse *étrangeté familiale* en *inquiétante étrangeté*: ›hoe het meest intiem vertrouwde tegelijk het meest vreemde, het meest beangstigende is‹. Freud legt in zijn artikel uit dat we het unheimliche gevoel krijgen als we geconfronteerd worden met gebeurtenissen die primitieve overtuigingen als onnipotentie van gedachten of aanwezigheid van

het boze oog (lijken te) bevestigen. Wat ontregelt is de twijfel. Een andere voorwaarde is dat er een ambiguïteit is tussen de werkelijke wereld en fantasie, maar dat de werkelijkheid, dat wat bekend en vertrouwd is, wel voldoende stevig uitgangspunt is. Sprookjes als *Sneeuwwitje* ontregelen derhalve niet, thrillers wel. Houppermans belicht aan de hand van *Les revenants*, waarin doden terugkomen onder de levenden, de door Freud beschreven aspecten van het Unheimliche: de serie berust op ambiguïteit over realiteit en fantasie en over levend en levenloos (levend begraven worden bijvoorbeeld). En ook de serie *Fargo* speelt hiermee door iedere aflevering te beginnen met: *This is a true story*, waarna het *stranger than fiction* verhaal zich ontvouwt.

Miriam Rasch heeft het in haar bijdrage over *Twin Peaks* (van David Lynch en Mark Frost) onder een andere naam over het Unheimliche: zij noemt het ‘Lynchiaanse angst’, de ‘angst voor het grensoverschrijdende, het niet-van-deze-wereld-zijnde’. In de geest van Freud vervolgt ze dat dit buitenaardse, bovennatuurlijke, mythische, monsterachtige nauw verbonden is met het leven van alledag en de *ordinary objects*. In de spiegel ziet de held van *Twin Peaks* niet zijn vertrouwde spiegelbeeld, maar BOB: een kwade geest die van buiten komt, of, werkelijk unheimlich, van binnenuit? Dat dit allemaal gebeurt in een gewone huiselijke omgeving draagt hieraan bij: *The home is a place where things can go wrong* (zo citeert Rasch Lynch). Een metafoer, zou je kunnen denken, voor de eigen binnenwereld, waarin je overvallen kan worden door het onbekende onbewuste, delen van jezelf die je vreemd zijn, maar wel degelijk eigen.

Oog om oog was zeker niet de onbekommerde binge read waar ik op hoopte toen ik het ter recensering aannam. Maar de bundel maakt duidelijk hoe psychoanalytische noties betekenisvol zijn, ook in cultuuruitingen buiten het klinische vakgebied (het belang van de binnenwereld leren kennen

en in staat zijn tot *negative capability*: het verdragen van ambiguïteit en niet weten over langere tijd). En *Oog om oog* nam me mee naar hoe een serie het gevoel geeft langere tijd samen op te lopen en daar naar uit kijken, soms om er ontregeld door te raken, zoals bij *Twin Peaks*, en soms om er troost aan te ontlenen, zoals bij *Floris*. In die zin is de stem van psychoanalyse en psychoanalytische psychotherapie goed te verstaan in dit boek.

Literatuur

FREUD, S. (1919). The ‘Uncanny’. *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud, Volume XVII (1917-1919): An infantile neurosis and other works*, 217-256.

Green is herrezen!

Bespreking van

Rosine Jozef Perelberg & Gregorio Kohon (red.). (2017). *The Greening of psychoanalysis — André Green's new paradigm in contemporary theory and practice*. London: Karnac Books. ISBN 978 1 7822056 2 3, 166 pp., € 33,99

MARC HEBBRECHT

Op 18 september 2015 heeft de Britse Psychoanalytische Vereniging een conferentie gehouden te Londen als eerbetoon aan de beroemde Franse psychoanalyticus André Green, die in 2012 is overleden. Interessant is de theoretische inleiding door Rosine Perelberg, die op een verstaanbare wijze een overzicht geeft van de fundamentele inzichten uit diens werk. Daarna volgen lezingen en een interview van Fernando Urribarri met Green. Dankzij dit boekje heb ik me een genuanceerder beeld gevormd van de persoon van André Green, dat niet langer overeenkomt met mijn indruk van hem als kritische spreker en heftig debatvoerder die op